

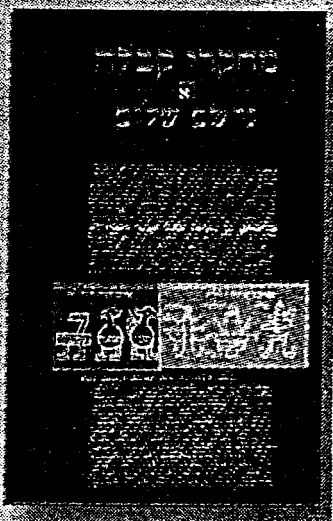
גרשם שלום, מחקרי קבלה (א), הוציא: יוסף בר-שלמה,
 עידן והשלים: משה אידל, עם עובד, 251 עמ' • גרשם שלום
 ואמו, כותבים 1917-1946, מוגרמנית: אריז בר-עדה,
 העזרה והקרימה: איטה שדלצקי, שוקן, 551 עמ'

ע

שדות המיתות הסביבו חתומן על חזיים האינטלקטואליים בארץ
 ישראל במאה העשרים, אבל רק דמות אחת, כמדומני, זכתה
 למידה שווה של עניין הן ביצירתה והן בחייה העניין בגרשם
 שלום (1897-1982) האיש לא היה קטן מאשר במפעלו,
 וההתחזקות אחר מקורותיו ואחר ההשפעות שעיצבו את חייו והלה בשלב
 מוקדם למדי, כשהתגלה שיעור קומתו האינטלקטואלי. אם בחייו עמדה
 תרומתו רחבת היקף לחקר היצירה המיסטית היהודית בתורת היזון, הרי
 אחר מותו גבר העניין בהיבטים שונים הקשורים בחייו.

שלום פרסם שני חיבורים אוטוביוגרפיים, 'מברלין לירושלים' (עם עובד,
 1982) ו'ולטר בנימין: סיפורה של ירודה' (עם עובד, 1987), שבהם הדגיש את
 הרקע ההיסטורי הכללי לצד ההיבט המשפחתי
 והאישי. כן כתב רשימות שונות, שהאירו את
 יחסי הגומלין בין הצד האוטוביוגרפי שלו לבין
 עולמו כחוקר וכיוצר. הרשימות התפרסמו
 בקבצים 'דברים נגד' ועד 'דבר' שקיבץ וערך
 אברהם שפירא (שניהם עם עובד, תשל"ז
 ותש"ם). אלה, בצד הארית אישיות וחיבורים
 נוספים בעלי אופי אוטוביוגרפי הפזורים
 בכתביו, מעניקים תובנות רבות עניין עליו ועל
 יצירתו, ומעוררים תהייה, מדוע אין עד היום
 ביד הקורא העברי ביורפיה אינטלקטואלית
 מקיפה של גרשם שלום.

שני החיבורים שהצטרפו אל המרחף העברי
 מוקדשים לשלום חוקר הקבלה והמיסטיקה
 היהודית ולשלום איש הדת, שזכה לקחת חלק
 כעורך מספר וכמשתתף באירועים מרכזיים
 בעולם היהודי והארץ-ישראלי במאה הנוכחית.
 האחד עוסק ביצירה והשגה ביוצר, ואף שהם
 מתייחסים לתקופה אחת - השנים שבין שתי
 מלחמות העולם - ולאדם אחד, הם שונים מאוד
 זה מזה ומגלים ממדים אחרים של אדם רב מנים.
 השני מחקרי קבלה הוא דוגמה למחקר
 מדעי קפדני, המתחקה אחר יסודותיה
 ההיסטוריים והביבליוגרפיים של המיסטיקה
 היהודית בימי הביניים החוזר לאחד מרכיביו
 לא ידועים כפיפס של ראשית הקבלה. השני
 כולל תשעה מחקרים, שנרפסו לראשונה בין
 1928 ל-1948, והדגים בהיבטים שונים של
 התפתחות הספרות הקבלית בשלהי ימי
 הביניים ובהותם של יצירות.

מחקרי קבלה
 מוגשים, סמלים, רעיונות

אם חלקו הראשון מחייב כישור
 בלשו ובלשני וסקנות היסטורית,
 הרי השני מחייב יכולת פיענוח של
 עולמות התענים, שכתלים הגדול
 נותרו סמלים פן העין הפיענוח
 נעשה באמצעות מעקב אחרי
 משמעותם המשתנה של מילים
 והשוואת השתלשלותם של משגים,
 סמלים, רעיונות ומסויבים, תוך
 בירור הקשרם הרוחני ונסיבות
 היווצרתם. אין כאן תמונת עולם
 כוללת, תביעה מאפייטית מקיפה,
 או חיפוש אחוזה של ממשות
 עליונה, אלא חתירה לחשיפת
 אמיתות מדיקות המודרכות מפרטי
 פרטים.

המחקר נבנה משומח לב לריק
 יות. לצד עיתונם בהיסטוריה של
 התגבשות הקבלה ובמשגיה, העומ
 דים בסימן העקה וענווה (העזה
 לגלות את הדת והשכבת, וענווה

למקרא הסקטטים הקבליים החזיתיים וההקשר המחקרי הסגור, החוזר
 לביורו האמת ההיסטורית, מתעורר לעיתים הדישם, כי הספרות הקבלית
 דומה ללוחיתו אגרי, שניצור ברשת ומועלה לאישו ממעמק השיכחה אל
 מקום שאפשר להתבונן בתעוועי האוד והחושך המשתקפים בו, רשת זו, רשת
 העין המדעי, מורכבת מביורו השוחאתי של פרטי פרטים, מעובדות
 כרונולוגיות ומתחלקות בלשית אחר עובדות ביורפיות, ביבליוגרפיות
 היסטוריות על מתברים של כתבי יד קבליים מהמאה ה-13 ואילן, שנשתקעו
 ונשתכחו בספריות בכל רחבי העולם במשך מאות שנים.

במאמריו ארג שלום את הרשת, שהפכה את הקבלה מגילוי אקטצנטרי
 נשכה לתופעה מרכזית בהיסטוריה האינטלקטואלית היהודית, מהלך
 שפירוטו ראו אוד כספרי, החל ב'MAJOR TRENDS IN JEWISH MYSTICISM
 (שוקן, 1941) וכלה בהוצאות, שחלקן מצוי בעברית כ'פרקי יסוד בהבנת
 הקבלה וסמליה' (מוסד ביאליק, תשל"ד). המאמץ המחקרי במאמרים מורכבים
 אלה הוא דו כיווני: חלקו מופנה לביורו מירב הפרטים המסתתרים בכתבי יד
 ובדפוסים נדירים, השני מופנה לביורו משמעות הנאמר במסורות חזיתיות אלה
 ולכינון מיסגרת מושגית מבארת, שמעניקה לריון פחד ומשמעות.

כפני המכולל העצום של היצירה היהודית, הספר כולל מהדורות נרפסות
מוערות של כתבי יד קבליים רבני חשיבות וידע בינלינגווי עשיר, הנוגע
לחיבורים נדירים. בין אם הריכוז וחתר להבהיר את ראשיתה ההיסטורית של
קבלה במאה ה'ב' לעמוד על עקבותיו של אבן גבירול בקבלה לתאר את
השתלשלות עולם הדימויים הכרוך ברמותה של ליליות ולציין את המעברים
זהמסורת הקבלית למסורת העממית - אין הכותב נשען על תבניות מוכנות
זראש, אלא שוקל את פרטי הפרטים וחתר להפריד בין הודאי לאגודי, בין
אמיתי למוזיקי, לגלות את הרושם החי של הדברים בזמנם ובמקומם. דווקא
נתקפתנו - שבה אנו עדים לפירסומים מיסחוריים וולגאריים, המערבבים
ללא הבחנה בין קבלה מימי הביניים לבין מיסטיקה פופולארית, וכוחכים
אמונות עממיות עם כוחות ואנרגיות וספרות מיסטית פסבדו-מרעית - יש
זשיבות להרפסה מחודשת של מחקר, המרגים בבהירות את המרחק בין חקירה
זרעית לבין עידובכ תחומים, ויהי אהיסטורי והבטחות סרק.

הוצאת עם עובד ומפעל כתבי גרשם שלום, בעריכתו של אברהם שפירא
המהדירים משה אידל ויוסף בן-שלמה, ראויים להערכה על פועלם, ויש
לקוות שיהיה המשך לקובץ זה כשתצא
מהדורה שנייה, ראוי לציין את מועד
פירסומם הראשון של המאמרים, לשתף את
הקורא בטעם לבחירתם ולציין את פרק הזמן
שאליו מתייחס העידכון המרעי.

הספר השני עוסק בחליפת מכתבים בין
בני משפחה של בית יהודי-גרמני בורגני
טיפוסי, שהצמיח אדם שחרג במידה ניכרת
מגבולות זמנו ומקומו ומסביבתו הפיזית
והרוחנית. חליפת המכתבים בין בטי שולם
(1867-1946) לבנה גרהרד שולם (שהפך
בשנים אלה לצינוני ודיקאלי המתנכר לעולם
היהודי-גרמני למורת רוחו של אביו, ועלה
לארץ ב-1923 לשמתתה של אמו), מציעה
אשנב הצצה מרחק לחיי משפחה יהודית
אשכנזית, בעשורים הקשים שבין תום
מלחמת העולם הראשונה לתום מלחמת
העולם השנייה.

עיקר הקובץ כולל את מכתביה המפוכחים
האידויניים של האם, השוורים בראשיתם
בהומור משפחתי וכמאבק על הקיום,
בתובנות עמוקות וברעות כיקורתיות
מעמיקות-ראות, הפוורות בין חשבונות
ועסקי זמנים - ומסתיימים בערות מחודרת
על התפוררות העולם היהודי-גרמני הבורגני
ובמפדיו הפרטיים של הסבל הכללי ככאוס
שהשתרר בגרמניה בשנים ההן, הקורא אינו
יכול שלא לתמוה, מה מידת הקשר בין חוויות
החורבן והכאוס לבין ההתעמקות בנבכי

ספרות הקבלית, שחלק לא מבוטל ממנה נוצר, לדעת שלום, בעקבות
שברים וקטסטרופות של תורכן וגירושם.
גם אם אין מענה מפורש לתהיה זו ואין יסוד לקישור שריחתי בין היוצר
יצירתו, או בין חוקי התוך המעצבים את חיי היוצר לבין חוקי הפנים של
יצירה, הרי יש עניין בוותיק הראייה של הבן ואמו, חליפת המכתבים
שרטטת תקופה ומעידה על המשיקים התרבותיים שהטביעו חותמם על
לום הצעיר, ולאחר מכן מעלה שירותים חסופים של ניסיונו הארץ
שראלי ושלבי התבגרותו והתעצבותו כמלומד וחוקר.

לעומת אמו המפוכחת, אשת עסקים מציאותית, אמיצה, אירונית, ביקורתית,
מחושבת ונדיבה על-פי רכבה החסכנית, משורטטת דמותו המפונקת והתובענית
של בנה בטי שולם נחנה ביזר ובגילוי לב, בשנינות, בהומור ובראייה
ריאליסטית של בני משפחתה בכלל ושל בניה כפרס. דמותה, שניכרים בה
הירון, אישק ושיקול רצח בצד חום ומסירות משפחתית, מרחפת לאין ערוך
מרמת הבן, כפי שהיא מצטיירת מחליפת מכתבים זו. מזווית ראייתה
האמפאית מתוארת גדולת בנה, שבשל מיגבלות שפה והשכלה נמנע ממנה
לעמוד עליה, בווכיית מקטנת, ואילו דמותו האנושית בקטנתה המשפחתית
מתוארת כוכוכית מגולת. הוא מתואר בחיכה משועשעת כקפדן קצר דות,
גרגון ואחב ממתקים, נוקשה וקפדני, שאינו יודע להלך עם הבריות
במקביל הוא מתואר כישר וגלול לב, תרוץ ומחושב, חכם מרוחק ראות, חזר
הבחנה, וכמי שתפסת המציאות שלו הקרימה את בני זמנו.

יחסי הקירבה, תשומת הלב וההבנה היהודית בין הבן לאמו מתוארים
ברבריו המשועשעים של שלום בן השלושים: „אני סומך על החוש הבריאי של
הזדורות הבאים, אשר בין השורות של מכתבינו יבחינו נשמתה הסתורה ביותר
(שמותה שלי כמקבל ושמותה שלך כנותנת) [ג.] הרוץ מזה מי בכלל חושב כבר
על פרסום” - ומציעים זווית ראייה אנושית ומרתקת על עולם שהלך,
חליפת המכתבים בין האם לבנה מגלה, כדברי המחזיקה, את אותו דבר
שהינה מצא ביחסים שבין גתה לאמה הבן מתגלה, ביחסיו אל אמו,
ואישיותה של זו משתקפת בצורה מופלאה בבנה.”

המחזיקה איטה שרלצקי, המתרגם ארנו בר הוצאת שוקן ראויים לשבח
על המחזרה היפה של חליפת המכתבים, המוגשת בסגנון עברי רהוט וקולח
ובעריכה בהירה ומאלפת. על רקע ההקפדה בהוצאת הספר בולט חסרתם של
שירותים עץ המשפחה של משפחת שלום ומידע מתומצת על הדמויות
המרכזיות הנזכרות במכתבים.

רחל אליאור